

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/65/109-111>

Gülnarə Adil qızı Kazımova

ADPU nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci
müəllim

N.GƏNCƏVİ POEMALARINDA VƏTƏNPƏRVƏRLİK VƏ BEYNƏLMİLƏL İDEYALARIN TƏRƏNNÜMÜ

Açar sözlər: şair, vətənpərvərlik, vətən, ideya, beynəlmiləl, poema

Glorifying of the patriotic and international ideas in Nizami Ganjevi's poems

Summary

The article deals with the glorifying of the patriotism in N.Ganjevi's creation. The poet's works are analysed just from this standpoint. It is emphasized that Nizami as one of the most progressive thinkers of that period who loved sincerely the picturesque towns, flowering fields, meadows, mountains with snow-white peaks of his native country spoke about the necessity of its defence from the foreign invaders. In the poet's opinion the place a person was born and grew up in is the dearest for him. Nizami believing in his poetic power hoped to glorify his motherland and expressed all his feelings in his works.

Key words: poet, patriotism, motherland, idea, international, poem

2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi ili" elan edilməsi Prezident İlham Əliyevin klassik irsimizə olan qayğı və diqqətinin təzahürüdür. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ədəbi abidələri, hansı dildə yazıldığından asılı olmayaraq, milli təfəkkürü əks etdirir. Klassik poeziya mənəvi dəyərləri təlqin etməklə yanaşı, Azərbaycanın qədim və zəngin mədəniyyətindən xəbər verir. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı mənsub olduğu xalqın mənəviyyatı, düşüncəsi ilə sıx bağlı olduğundan xüsusi maraq kəsb edir. Mütəfəkkirin Şərq elmi və ədəbi fikrinin inkişafında əvəzsiz xidməti vardır. Nizami dünya mədəniyyəti xəzinəsinə dəyərli töhfələr bəxş etmiş böyük şəxsiyyətdir. Şairin ideya aləmi ümümbəşəri mahiyyətilə seçilir, Nizami irsi dünya şərqşünaslığında tədqiq olunur. Nizaminin Allaha müraciətlərindən birində deyilir ki, dindar olsam da, bütperəst olsam da, hər növdən olsam da, məni bağışla. Mənimlə işimə görə rəftar etmə! İnsanlığa bu cür yaşama şairin dünyagörüşünə milli düşüncədən gəlirdi. Bu gün hələ də dünyanın diskriminasiya ilə mübarizə apardığını nəzərə alaraq deyə bilərik ki, XII əsr Azərbaycan şairinin insanlığa bu ali baxışı onu yetirən xalqın humanist görüşlərinin çox əski dövrlərdən formalaşmasının təəcəssümü kimi özünü göstərir. Bu günlərdə "Mədəniyyət" kanalının qonağı olan akademik R.Hüseynov 2021-ci ilin ölkəmizdə "Nizami Gəncəvi ili" elan edilməsini həm də azərbaycançılığa töhfə kimi dəyərləndirdi. Şairin 880 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd edilməsi mütəfəkkirin insan və cəmiyyət ilə bağlı düşüncələrinin təbliğində də rol oynayacaqdır. Nizami irsinə 2021-ci ildə daha çox müraciət olunacaq, bu da milli-mənəvi dəyərlərin gənc nəsələ aşılanmasına geniş imkan yaradacaqdır. Məlumdur ki, ədəbiyyat mənəviyyatla bağlıdır və onun əsas tədqiqat obyektini insandır. Nizami vətənə, torpağa, doğma dilə məhəbbəti insana xas olan ən yüksək cəhətlər kimi təqdim edir. Yeni poetik məktəbin əsasını qoymaqla şairin yaradıcılığı orta əsrlər hüquqi, ictimai-siyasi fikir tarixində yeni mərhələ təşkil edir. Nizami beytlərində elm və bədiilik vəhdətdədir. Əsərləri dövrünün bütün elmlərinə dərinləndirən bələd olduğundan xəbər verir. Nizami irsinin müxtəlif elm sahələrində çalışan alimlərin diqqətini cəlb etməsi də sırf bununla bağlıdır. Poemaları fəlsəfi poeziyanın örnəyi kimi də dəyərlidir, burada hər beytdə gizli mənalar yer almışdır. Bu ilin "Nizami Gəncəvi ili" elan olunmasının mühüm cəhətlərindən biri də odur ki, şairin yaradıcılığında tədqiqata ehtiyacı olan sahələrə bir daha nəzər salınacaq, mübahisəli fikirlərə aydınlıq gətirməyə kömək edəcəkdir. Eləcə də, qədim mədəniyyətimizi beynəlxalq aləmdə tanıtdırmaqda daha geniş imkanlar yaranacaqdır. "Xəmsə" Azərbaycan mədəniyyətinin güzgüsüdür.

Nizami dövrünün ən böyük humanist sənətkarlarından biridir. Onun əsərləri insana xidmət etmək, insanın haqqını və mənafeyini müdafiə etmək, insanı fiziki zənginliyə, mənəvi kamilliyə səsləyən bir sənət xəzinəsidir. Nizami yaradıcılığında ən mütərəqqi cəhət onun insanı insan kimi yaşamağa, dünyanı zəkası və əməlləri ilə bəzəməyə, zənginləşdirməyə çağırmasıdır. Şair göstərir ki, insan yalnız özü üçün yaşamamalı, böyük məqsədlər uğrunda, bəşər həyatına xidmət etmək yolunda çalışmalıdır.

Çalış, insanların işinə yara,
Geysin əməlinlə dünya zərxara.
Bacarsan hamının yükünü sən çək,
İnsana ən böyük arxadır kömək.

Nizami öz əsərlərində bütün xalqlara hörmət və məhəbbətlə yanaşır. Şair insanı hansı xalqa, hansı ölkəyə mənsub olmasına görə yox, ləyaqətinə, insanlığına görə qiymətləndirməyi əsas götürür. Nizami yüksək bir vətənpərvərdir. Onun əsərlərində vətənpərvərlik müqəddəs bir anlayış kimi verilir. Nizami doğma yurdu Azərbaycandan danışanda bu əsrarəngiz diyarın zəngin təbiətindən, mərd və nəcib insanlarından böyük hərarətlə, iftixar hissi ilə söz açır:

Bu mərdlər, gözəllər yurdunda inan,
Çox saysız xəzinə gizləmiş zaman.
Belə şux, sevdalı gülşən harda var?!
Harda var xəzinə saçan bu diyar?!

Nizami vətəni qorumaq naminə canından keçməyə hazır olmağı hər bir vətən övladının borcu sayır. Lakin o, saysız insan məhvinə səbəb olan ədalətsiz müharibələrə qarşı çıxır. Mənəmlilik və dünya ağalığı iddiası ilə başlanan savaşların gec-tez məğlubiyyətlə nəticələndiyini göstərir. Nizamının bu fikirləri bu günümüzün reallığı ilə də üst-üstə düşür, ədalətsiz, işğalçı müharibələrin insanlığa fəlakət gətirdiyini, aclıq və səfalət yaratdığını bütün aydınlığı ilə açıb göstərir.

Dahi Nizamının vətənpərvərlik ideyalarının ən parlaq təmsilçiləri "İsgəndərnamə"də Nüşabə, "Xosrav və Şirin" əsərində Şirin və Məhin Banudur. Məhin Banu Arrandan Ərmənə (indiki "Ermənistan") qədər geniş ərazidə hökmranlıq edən, öz yurdunu sonsuz məhəbbətlə sevən, ağıllı, mərd, cəsarətli və hünərli bir qadındır. Məhin Banu qadın olduğuna baxmayaraq, öz doğma vətəni yadelli işğalçılardan qorumağa nail olur. O, Xosrovu ilk dəfə gördükdə onu doğma yurdu Bərdəyə dəvət edir. Məhin Banunun yerinə taxta çıxan Şirin də onun kimi vətənpərvərliyi ilə fərqlənir. O, Xosrovu ata yurdunu qorumağa, "xilas etməyə" çağırır:

Cavansan, şir kimi cəsarətin var,
Tacidar olmağa ləyaqətin var.
Ölkəni fitnədən xilas edərək,
Qüdrətini göstər bir dəfə görək.

Xosrova: "Qılınc al, meydana özünü göstər", – deyən Şirin öyrədir ki, düşməni güclə, qüdrətlə məğlub edib doğma yurdu azad etmək olar. Ulu şairin bu hərbi-vətənpərvərlik ideyası ərazimizin 20%-nin işğalçı ermənilərin tapdığı altından azad edilməsi bugünkü gerçəkliyimizlə necə də müasir səslənir. Şirini böyük məhəbbətlə sevən Xosrov öz doğma vətəni Bəhrəmdən azad etmək üçün ona qarşı müharibəyə başlayır və qalib gəlir, ölkəsini əsarətdən xilas edir. N.Gəncəvinin ağıllı, cəsarətli bir qadın hökmdar kimi tərənnüm etdiyi Bərdə hakimi Nüşabə həm də "doğma ölkəsinə qol-qanad" verən alovlu vətənpərvərdir. O, öz ölkəsinin müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamağa çalışır, dünyanı fəth edən İsgəndər kimi qüdrətli hökmdarı öz ağılı, fərasəti və cəsarəti ilə "ram" edir, beləliklə, vətəninin azadlığını təmin etməyə nail olur:

Gedərkən Nüşabə bağladı peyman,
İsgəndər verməsin mülkünü ziyan.
Vəsiqə yazmağa şah verdi fərman,
O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran.

Dahi şair-pedaqoqun vətənpərvərlik ideyasına görə Vətəni hamı sevməli və qorunalıdır.

Çalış ki, kirpiyin olsun almaz tək,
Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.

Nizamının bədii iris elmi-fəlsəfi mahiyyəti ilə XIII əsrdən başlayaraq şairlərin, təzkirə müəlliflərinin, alimlərin diqqətini cəlb etmiş, əsərlərinə nəzirələr yazılmış, çox sayda elmi tədqiqatlar ərsəyə gəlmişdir. Azərbaycanda Nizami yaradıcılığının geniş tədqiqinə SSRİ dönməndə başlanılmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1979-cu ildə qəbul olunmuş "Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsinə nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında" qərar Nizami poeziyasının öyrənilməsində və təbliğində yeni nailiyyətlərin əldə olunmasına imkan yaratdı. Nizami əsərlərinin filoloji və bədii tərcümələri nəşr olundu. Şairin fəlsəfi düşüncələri, poetikası, Yaxın Şərq şeirinin inkişafında istiqamətverici mövqeyi ilə bağlı yeni elmi nəticələri əks etdirən monoqrafiyalar qələmə alındı.

Nizami "Xəmsə"si insanlıq dəyərlərinin toplusudur. 8 əsrdən artıqdır ki, mütəfəkkirin yaradıcılığına müraciət olunur. Orta əsr şairlərinin əsərlərində elə bir ideya yoxdur ki, Nizami irsində yer almasın. İlk poemasında şairi bir sual daha çox düşündürür: "Cahanın yaşı çox keçsə də, başından bir tük də əksilməyibdir. Cavanlığı cahana vermiş bizlər nədən qocayıq, biz ki, ondan doğulmuşuq". Nizamini insan, zaman və cəmiyyətlə bağlı suallar

düşündürür. Biz bu dünyaya nə üçün gəlmişik, belə xoş, işıqlı cahan varkən əbədilik nədən axirətdədir kimi suallara cavab axtarır. Xoşbəxtlər ölkəsi ilə tanış olduqdan sonra İsgəndər fikirləşir ki, əgər insan bunlardırsa, onda biz kimik, əgər xasiyyət budursa, bizim xasiyyətimiz nədir? Şairin sualları da, özü tərəfindən bu suallara verilən cavablar da oxucunu düşündürür. "İsgəndərnamə" əsərinin sonunda belə bir ideyanı təlqin edir ki, cəmiyyətin xoşbəxtliyi onu təşkil edən fərdlərin mənəvi kamilliyinə bağlıdır. Nizamiyə görə, kamilliyin birinci şərti Yaradanı tanımaq və özünü dərk etməkdir. Özünü dərk etməyən insan məqamını dərk edə bilməz. Ağıl, iradə, iman və sevgi həqiqətin dərinə aparır. Şairin səadət quşu olan Hümaya bənzətdiyi insan ədalətli, mərd, xeyirxah olarsa, Tanrının ona bəxş etdiyi məqamı qoruyub saxlaya bilər. Kainatda nə varsa, insanda da mövcuddur. Nizami yazır ki, kainatın hərflərini axtarmaq istəsən, hamısı səndədir. Ağıl və sevginin vəhdəti insanı doğru yola istiqamətləndirir. Şair belə bir nəticəyə gəlir ki, bəşəriyyətin nicatı ədalətin yer üzündə bərqərar olmasındadır. O qeyd edir ki, dünya yaxşılıqların üzərində qərar tutur. Tanrıdan başqa nə varsa fanidir. Bütün canlıları "müvəqqəti vücudlar" adlandırır. Bu "müvəqqəti vücudlar" gözlərini ədəblə nurlandıraraq bir-birinə xidmətdədirlər. Xidmət sifəti insanlığın surətidir. Nizamini insanın yer üzərindəki missiyası düşündürür.

Mənəvi kamilliklə bağlı düşüncələrində Nizami aqlın və elmin rolunu xüsusi qeyd edir. Onun fikrincə, nəzər saldıığımız hər nəsnədə gizli bir xəzinə vardır. Şair milli və dini dəyərləri təlqin etməklə yanaşı zamana uyğunlaşmağı da vacib sayır. Çünki hər kəs öz yaşadığı dövrün övlətidir. Mütəfəkkir belə hesab edir ki, sağlam düşüncə səadətə gedən yolun işığıdır. Özünü tanıyan Tanrını tanıyır və nəfsin qaranlığından təmizlənir. Bu zaman insan ruhunun pak işığı zahirə çıxır. Şərq fəlsəfəsinə görə, qəlb pasdan təmizlənməsə işığı əks etdirə bilməz. İnsanın qəlbi və üzü klassik ədəbiyyatda aynaya bənzədilir. Üzdə və gözlərdə əks olunan qəlbədən gələn nurdur. Nizamiyə görə, insan daxilindəki işığın gücü ilə diri ikən əbədiliyi əldə edə bilər. Buna işarə edərək yazır ki, ölü bir şəxsəm, ancaq mərdanə gedirəm. Dirilər karvanı ilə gedirəm, amma bu karvandanda deyiləm. Nizami insan və zamanla bağlı deyilməmiş mənə qoymamış, özünün də qeyd etdiyi kimi mənəlar fəziləti ilə yeri və zamanı göylərin fərmanına əsasən tutmuşdur. Yəni o, zamanın və məkanın fəvqündədir.

İnsan nəfsinin köləsi olmamalıdır, özünü tanıyan insan, nəfsini ağıla tabe edərək əbədilik qazana bilər. Mütəfəkkirin fikrincə, ağıl bağışlanmış can Tanrının bizə bəxşidir. Can ağılla əbədi diridir. Yaradanın hədiyyəsi olan idrak qabiliyyəti və qəlbindəki sevgi, iman Nizamiyə ölməzlik qazandırdı. Nizami mənəviyyatını qoruyaraq, mənəvi dəyərləri yaşadaraq, aqlın göstərdiyi yol ilə gedib elmin qapılarını səylə açaraq axtardığı işığı tapdı. Ona ölməzliyi qazandıran da məhz bu işıq, yəni düşüncənin işığı oldu.

Nizami yaradıcılığında qadın obrazları da diqqəti cəlb edir. Nizami XII əsrdə gender bərabərliyi ideyasını Məhinbanu, Şirin, Nüşabə obrazları ilə əks etdirir. Qadının cəmiyyətdəki aparıcı rolunu ilk dəfə bədii ədəbiyyatda Nizami yaradıcılığında görürük. Sənətkarə görə, qadının müstəqil fikir yürütmək hüququ və sevmək haqqı var. Nizami qadın hüquqlarının müdafiçisidir. Şair ərəb rəvayətlərinin hüquqsuz, aciz Leylisini dünya ədəbiyyatının ən cəsarətli aşiqinə çevirə bilmişdir.

İnsan xarakterinin və dünyagörüşünün formalaşmasında genetik faktorla yanaşı, mühitin təsirini də vurğulayır. Gəncəvi 14 yaşlı oğluna faydası olan elmi öyrən, sənin sabahkı munisin sənin bu gündür kimi məsləhətlər verir. Nizamini oğlu Məhəmmədə nəsihətləri hər dövrün gəncliyinə önəmli itirməyən tövsiyələrdir. Sağlam qidalanmadan tutmuş ekologiyanın təmizliyinə qədər zamanın hər dönəmində aktual olan məsələlər şairin diqqət mərkəzində olmuşdur. Eləcə də, bütün dinlərə, millətlərə və irqlərə hörmətlə yanaşması Nizami yaradıcılığını ən ali mərtəbəyə qaldıran və sevdiren keyfiyyətlərdəndir. Həmid Araslı Nizamini insanşünas adlandırdı. Nə qədər ki insan var, yer üzündə həyat var Nizami yaradıcılığı aktuallığını itirməyəcək.

Nizami yaradıcılığının sehri nədir? sualına cavab olaraq deyərəm ki, böyük mütəfəkkir insana özünü dərk edərək sevməyi öyrədir. Tanrını və yaratdıqlarını sevməyi, həyatı sevməyi, özünü sevməyi. Yaradılışdan məqsəd sevgidir. Sevgi ilə qidalanmış düşüncənin qarşısında heç bir qüvvə dura bilməz. Çünki bu zaman insan ruhunun pak işığı zahirə çıxır. Nizami qələminin sehri bundadır.

Ədəbiyyat

1. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Mr. İlham Aliyev dated January 5, 2021
2. "Nizami Ganjavi 870", "Adiloglu" Baku-2011
3. Nizami Ganjavi's poem "Khosrov and Shirin". "Adiloglu" Baku-2011
4. Nizami Ganjavi "İskendernamə" Leader publishing house Baku-2004
5. Alibeyzade E. "Nizami and our history", Baku-2004
6. Arzumanli V. "World fame of Nizami Ganjavi". Gartal, Baku-1997

Rəyçi: dos.D.F.Hümbətova

Göndərilib: 02.04.2021

Qəbul edilib: 08.04.2021